

1.

Det hör till de nationella projektens grundläggande grammatik att framställa varje nation som befolkad av en etniskt homogen befolkning. Det välbekanta receptet lyder ”ett land, ett folk, ett språk, en kultur”. Minoriteter har därför - per definition - ingen eller i alla fall marginell plats i nationella mytologier och historier. De gäller de ursprungliga, autoktona minoriteterna, som tex samerna i Norden. Det gäller de som invandrat redan för många århundraden sen, som Nordens judar, zigenare och tyskar. Det gäller de som fått byta nationell tillhörighet och medborgarskap sedan gränser dragits om, som finnar i Sverige och svenskar i Finland. Och så gäller det - förstås - de allra senast tillkomna invandrarna och flyktingarna, turkar, greker, jugoslaver, pakistanier, iranier och många fler. Alla dessa inflyttare har under seklernas gång grundligt omskapat de samhällen de kommit till och så kommer det naturligtvis att fortsätta. Men den nationella grammatiken har de inte kunnat förändra, och därför har de heller inte tilldelats någon plats i de nationella mytologierna.

I de nordiska ländernas arkiv finns idag rätt stora samlingar av folkmusik. Om än av ojämn kvalitet och med ganska slumpartad och godtycklig geografisk fördelning, så finns det ändå tillräckligt mycket nedtecknat och inspelat för att vi ska kunna skapa en relativt god bild av folkligt musicerande i äldre tid. Och det, kunde man tycka, är väl också precis vad arkiven är till för. Men riktigt så enkelt är det faktiskt inte. Arkivens och museernas historia hör nära samman med statens och nationens. Deras viktigaste funktion är att hålla med råmaterial till ett ständigt pågående rekonstruerande av historien, och detta rekonstruerande har alltid mer med insamlarnas och användarnas idéer och värden att göra, än med dem som lämnat detta råmaterial efter sig. Alla tolkningar av det förflutna är impregnerade av och filtrerade genom sin egen samtid. Vad som är ännu viktigare, de är dessutom märkta av de sammanhang de är avsedda att användas i. Historisk tolkning, eller med ett ord som står folkmusiken närmare, tradition, är något som samtiden tillverkar av det förflutna, för framtida ändamål.

‘Tradition’ är ett begrepp som får oss att vända våra ansikten bakåt, bort från det moderna livet. Men, som den norska etnologen Anne Eriksen visat, har begreppet har skapats samtidigt med föreställningarna om det moderna och därmed som en del av moderniteten självt (Eriksen 1993). Med stöd av nutida traditionsforskning kunde man tillspetsat säga att aldrig är vi så moderna som när vi vänder oss bakåt, till arkiven, museerna, historien, för att söka stöd för

förändring. De många revival-rörelser som satts igång under det senaste seklet, som tex 1970-talets folkmusikvåg, har mycket att lära oss om sin tids syn på tradition och historia, liksom om rådande samhällsligt, ekonomiskt och politiskt klimat. Men kanske är det ändå som utopi, som en utsaga om ett möjligt framtida bättre samhälle, som folkmusikvågen är allra intressantast.

Det var just som del av en utopi som folkmusiksamlandet i Norden kom igång på allvar, en utopi om en ny nationell kultur, byggd på uråldrig tradition. Märk ordningen här: det nya, det kommande är det primära, den uråldriga traditionen må stå aldrig så mycket i förgrunden, men den är ändå sekundär, som mest leverantör av byggmaterial för det planerade nybygget. Utopiers kraft och lockelse består i att de är tankekonstruktioner, som därför kan hållas enkla, rena, logiska och konsistenta. Verkligheten de föds ur är alltid mer komplicerad, oöverskådlig, kaotisk. Så var det också ur en synnerligen komplicerad och kaotisk verklighet som de nationalistiska idéerna först föddes. Kortast kom den hägrande utopin att sammanfattas ”Ett land, ett folk, ett språk, en kultur”.

”Nu har vi skapat Italien, nu ska vi skapa italienare” lär en italiensk statsman ha sagt på 1860-talet. I Norden fanns vid samma tid många handlingskraftiga utopister som utifrån andra förutsättningar, men med samma mål, ville omskapa sina länders innevånare till ett folk med samma språk och kultur. Av visionärerna tilldelades särskilt ålderdomliga folkliga seder och bruk en nyckelställning. Folkminnessamlare och folklivsforskare av alla de slag kom därför att tilldelas särskild auktoritet och legitimitet. Den svenske etnologen Karl-Olov Arnstberg menar att dessa förr närmast var en slags folkminnesarkeologer med ”nationens uppdrag att sätta samman historien om folkets liv. De skapade ordning i det förflutna och bidrog på så sätt till att ge nationen såväl form som innehåll.” (Arnstberg 1997:17). Det var genom att samla in och analysera föremål, sägner, sagor, låtar, visor och mycket annat som dessa folkminnesarkeologer gav nationerna form och innehåll och det de grävt fram överlät de till muséer och arkiv att förvalta och visa upp. Därigenom fick också museerna och arkiven ta över en del av uppdraget att gestalta nationen för dess innevånare, vilket också framgent har hört till deras viktigaste uppgifter.

Det är mot den bakgrunden man bör förstå det faktum att det finns så mycket svenskt i svenska arkiv, norskt i norska, danskt i danska, finskt i finska etc. Det var ju i första hand som nationella objekt, som svenskar, norrmän, danskar och finnar, Nordens innevånare var intressanta för insamlarna. Inte som människor, unika individer, utan som kollektiv, som innevånare i en by, en socken, ett landskap - en nation. Innehållet i våra arkiv och muséer bör därför inte ses som okomplicerade avtryck av livet i äldre tid. Oavsett de enskilda insamlarnas intentioner är arkivens och muséernas viktigaste funktion knappast deskription, utan preskription. Deras viktigaste samlade budskap är inte "Så var det!" utan "Så bör det ha varit" och "Så bör det också vara!"

Det är mot den bakgrunden man måste förstå det faktum att det finns så lite i Nordiska arkiv av "främlingarnas" musik, alla de som föll utanför utopin om den homogena nationen: samer, zigenare, tyskar, tattare, för att inte tala om alla de nytillkomna invandrarna. Så den som idag får för sig att i arkiv och på museer söka efter minoriteters och invandrades musik i Norden söker i stort sett förgäves. I stort sett ja - men det finns undantag! Samers musik har ägnats visst intresse, vilket framgår av en tidigare artikel i denna skrift. Av en annan artikel framgår att den svenska musiktraditionen i Finland är relativt väl undersökt, vilket man tyvärr inte kan säga om den finska musiktraditionen i Sverige. Musiken bland svenskarna i Ukraina som kom till Sverige 1929 och de som flydde från öarna i Baltikum under andra världskriget har dokumenterats i olika omgångar, men mig veterligen har mycket lite intresse visats musiken bland de långt fler ester, letter och litauer som kom samtidigt. Letar man noggrant kan man nog också finna enstaka spår av judars, tyskars, liksom av zigenares, tattarens och andra vägfarares musik. Ännu noggrannare får man leta om man ska hitta spår av musiken bland, säg, italienarna som på slutet av 1950-talet flyttade till Sverige för att söka arbete, eller den tatariska folkspillran i Finland.

Låt oss alltså inse att insamling och dokumentation av folkligt musicerande inte styrs av demokratiska principer om allt och allas likaberättigande, utan av utopiska visioner hos enskilda individer och sammanslutningar, och av statliga och nationella intressen och behov. Att invandrades kulturella uttryck och traditioner inte dokumenterats i någon större omfattning i Norden är knappast resultat av illvilja, invandrarhat eller rasism, som vissa av invandrarnas valda eller självtutmända företrädare gärna framställer det. Istället är det resultat av

museernas och arkivens roll som bevarare inte bara av musik, föremål, ord, bilder osv, och vad som är ännu viktigare, av vissa legitimerade versioner av vår gemensamma historia, med tillhörande värdeskalor med vilka vi kan avgöra vad som är värt att samlas in och arkiveras och vad som kan slängas. Kort sagt, det är ett bestämt kulturellt kapital som arkiv och museer har till uppgift att bevara, och därav är själva samlingarna bara en ringa del. Det är detta som gör att inte bara invandrare utan också en lång rad andra gruppers musik i stort sett saknas i arkiven. Visst, det går att finna spår av kåksånger, fångars speciella musiktradition, liksom av sjömäns, stenhuggares, rallares, flottares och baxares. Men mycket mer än spår är det nog inte. Och hur det med lastbilschaufförernas sånger, MC-knuttarnas, pensionärernas, dagisbarnens?

Invandrare och andra marginaliserade grupper har ingen självklar plats i nationella projekt och därför är deras musik inte heller självklara objekt för nationella arkiv och museer. I sina ursprungsländer kan invandrades musik tillskrivas ansevärt kulturellt kapital. Men i sina nya hemländer upptäcker de snart att den musik de fört med sig har högst olika status. Artister på de ”finkulturella” arenorna, operasångare, kompositörer, filmare, regissörer mfl, tycks någorlunda lätt kunna växla sitt kulturella kapital till det nya landets valuta, vilket förstås beror på den europeiska ”finkulturens” internationella karaktär. Det speciella med den nationella ideologi som odlats bl.a. i Norden, i vilken folkliga traditioner spelat en så avgörande roll, är att också den är ytterst internationell till sin karaktär, men att den samtidigt gjort sitt bästa för att dölja det. Problemet för inflyttade utövare av folkliga traditioner är alltså knappast det att de saknar kulturellt kapital, utan att växlingskontoren är så få och kursen så dålig.

2.

Det finns förstås också andra förklaringar till att så lite av invandrades musiktraditioner dokumenterats, som har mer med forskarsamhällets sätt att fungera. En är enkel nog: allt tar sin tid. Folk har ju spelat, sjungit och dansat i alla tider, men insamling av denna musik, sång och dans kom igång på allvar först för ett sekel sedan. Arbetarrörelsen uppstod ju i slutet av förra århundradet, men någon mer omfattande insamling av arbetares musik har väl ännu inte gjorts. Jazz uppstod i början av detta sekel, men först på 1980- och 90-talet har ett fungerande jazzarkiv etablerats i Stockholm. Rockmusik uppstod efter andra världskriget, men först nu är ett rockarkiv under uppbyggnad vid Musikmuseet i Stockholm. Så det är väl egentligen inte

att förundra sig över att någon mer omfattande och systematisk insamling av invandrares musiktraditioner ännu inte kommit igång.

En annan har med förändringar i forskarsamhället att göra. Det finns faktiskt ett antal undersökningar av invandrares musik. Själv har jag dokumenterat dans och musik bland jugoslaver och turkar i Stockholm. Anders Hammarlund har för Sveriges Radios räkning spelat in bland annat syriansk-ortodox kyrkosång, och dokumenterat en turkiskfödd sazspelares repertoar. Dan Lundberg har på nära håll följt en turkisk folkmusikers improvisationskonst och studerar nu musiklivet bland assyrier i Sverige. Mats Einarsson har dokumenterat grekisk bouzoukimusik i Stockholmstrakten och Pekka Suutari arbetar nu med en studie av dans och musik bland finnar i Stockholm. I Köpenhamn studerar Eva Fock musicerandet bland ungdomar med invandrabakgrund och i Norge har Rikskonserten satt igång ett större projekt kring invandrares musik.

Med musik och dans som utgångspunkt har dessa och ännu fler forskare prövat teorier om musikens och dansens roller i kulturbygget, identitetsprocesser, spridningsförlopp, förändringsprocesser av olika slag. Det som mer än något annat kännetecknar det material de samlat in på vägen är att det tillkommit för att passa deras speciella behov. Det är därför sällan ordnat, katalogiserat, eller ens förtecknat på ett sätt som gör det möjligt att utan betydande arbetsinsatser inlemma det i existerande arkiv. Och vem skulle kunna göra det? Forskarna själva tvingas ju snabbt vidare till nya jaktmarker för att överleva. Personalen på arkiv och museer är redan överhopade av alltför mycket arbete. Därför blir också mycket liggande.

De flesta av dagens folkmusikforskare och musiketnologer är heller inte lika intresserade som deras föregångare av att samla melodier. Folkmusikforskningen har under de senaste decennierna kommit att förskjutas i två riktningar. Först från dåtid till nutid, från ett mer eller mindre fiktivt "förr i tiden" till forskarnas egen samtid. Sen också från "folkminnesarkeologi," dvs samlande och ordnande av låtar och visor, till de större sammanhang, situationer, kontexter som musiken är en del av. Sådana större sammanhang går att dokumentera någorlunda tillfredsställande med video, bandspelare, papper och penna. Men av flera skäl är detta material inte särskilt lätt att hantera för arkiv och museer. I mina egna studier av jugoslavers dans och musik var det samspelet som stod i centrum, samspelet mellan musiker,

dansare, publik och de världar dessa kommunicerade med i och utanför de fester och folkloreföreställningar jag filmade och spelade in. Hur ska ett sådant material kunna katalogiseras så att andra kan hitta in i det?

Det är inte ens säkert att det är musik som produkt som står i centrum i det material dagens musiketnologer producerar. Allt större intresse riktas numera mot musicerande som process och processer låter sig inte lika lätt inordnas i arkivaliska system som låtar och visor. Inte heller är det säkert att forskarna vill lämna sitt material till någon institution överhuvudtaget. Det är numera vanligare än förr att forskare inte betraktar sitt insamlade material som en objektiv källa som utan vidare kan ställas till andras förfogande efter avslutat arbete, utan som ett arbetsmaterial av privat karaktär som av en rad etiska skäl bör skyddas från insyn från offentligheten. Just när det gäller musik finns, som många nedslående exempel visar, en reell risk för otillbörligt utnyttjande, från t.ex. musikindustrin.

Själv har jag ännu allt material från mina undersökningar av jugoslavers dans och musik i säkert förvar i min källare. Musik brukar ju räknas till det glada, roliga och lite oförargliga i livet. Men det är en bedräglig illusion. Musik är måhända glatt och trevligt, men det kan också vara bland det hetaste av sprängstoff. I den nya nationalistiska yra som sveper över stolar delar av Europa har folkmusik blivit ett skarpladdat vapen att rikta mot oliktankande. Kriget i det forna Jugoslavien har till stor del varit ett krig om vem som ska ha rätt att skriva historia, vems minnena och traditionerna är. Med stor energi har alla sidor gått in för att endera utplåna eller exproprieras de andras kulturarv. Detta har gjort också mitt material potentiellt farligt och därför får min källare ännu ett tag fungera som skyddsrum.

Resultatet av allt detta är alltså att det finns mycket lite av invandrades musik i nordiska arkiv. Min tro är att vi inte ska vänta oss att det blir så mycket mer framöver. Det vi ser idag är ju knappast nedmontering av de nationella utopierna, utan snarare kraftig förstärkning. Vi kan därför vänta oss ökat intresse och förstärkt satsning på nationell kultur, på det svenska, norska, danska, finska, isländska etc. Eftersom det nordiska musiksamhällets resurser är begränsade, kommer detta antagligen att ske på bekostnad av musiken bland alla de människor som inte passar in i de nymornade och högröstade nationella ideologernas visioner: samers, zigenares, judars, liksom alla de invandrades och flyktingars som flyttat till Norden de senaste tre-fyra

decennierna. För att inte tala om lastbilschaufförers, MC-knuttars, pensionärers och dagisbarns, ja alla de grupper vars folkliga musikutövande inte tillskrivs tillräckligt högt nationellt kulturellt kapital. För ännu idag har folkmusik mycket med utopiska visioner om framtida nationell enhet att göra. Och just nu verkar det inte som om sådana visioner avtar i styrka och omfattning. Tvärtom!

Arnstberg, Karl-Olov 1997: Fältetnologi.

Einarsson, Mats 1990: Taximi - improvisation på grekiska. Om den instrumentala improvisationens miljö och praxis på grekiska restauranger och nattklubbar i Stockholm. I: Musik och kultur. Owe Ronström (red.) ss. 185-210. Lund: Studentlitteratur.

Eriksen, Anne 1993: Den nasjonale kulturarven - en del av det moderne. *Kulturella perspektiv*. 1:16-25

Hammarlund, Anders 1990: Från gudstjänarnas berg till Folkets Hus. Etnicitet, nationalism och musik bland assyrier/syrianer. I: Musik och kultur. Owe Ronström (red.) ss. 65-98. Lund: Studentlitteratur.

Hammarlund, Anders 1993: Yeni Sesler. Nya Stämmor. En väg till Musiken i det turkiska Sverige. Musikvetenskapliga institutionen, Sthlms Universitet: Studier i musikvetenskap 1.

Lundberg, Dan 1994: Persikoträdgårdarnas musik. Stockholm: Musikvetenskapliga institutionen.

Ronström, Owe 1992: Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm, Stockholm: Institutet för folklivsforskning.

Ronström, Owe 1992: The musician as a cultural-aesthetic broker. In: Åke Daun, Billy Ehn, Barbro Klein (eds.) *To Make the World Safe for Diversity*. Botkyrka: Invandraminnesarkivet Serie A:5. ss. 163-174

Ronström, Owe 1993: "Det mångkulturella Sverige". Nordnytt vol 52: 33-44

Suutari, Pekka 1996: Att dansa fram en Sverige-finsk identitet. *Invandrare och Minoriteter* nr 1-2, ss 44-48